

Гончарук Т.В. д.філос.н.
м. Тернопіль.
Шумка М.Л. к.філос.н.
м. Тернопіль.

Портретна характеристика сучасного підприємця

На сьогодні дуже важливо, щоби кожна людина зрозуміла, що без усвідомлення індивідуальної економічної відповідальності не можливо забезпечити реальні позитивні зрушення в національній економіці України.

Головним мотивом господарської діяльності людини як суб'єкта національної економічної системи є особистий інтерес. Проте реалізувати свій інтерес індивід може лише тоді, коли він надає послуги іншим людям, пропонуючи для обміну свою працю і продукти своєї праці. Кожній пересічній особистості перш за все слід самоутвердитись, правильно зробити свій вибір у житті.

Будь-яка діяльність людини в суспільстві обумовлена філософськими засадами. Особливо це виразно відтворено у таких сферах буття, як управління соціальними процесами, підприємницькою діяльністю бізнесових структур. Підприємець у своїй роботі опирається на певні філософські засади, іноді цього не помічаючи. Та діяльність, яку ділова людина формує на філософських позиціях, буде заслуговувати на успіх. В американському підручнику К.Р. Макконелла і С.Л. Брю «Економікс: принципи, проблеми і політика» читаємо: «підприємець бере на себе важке завдання прийняття основних рішень в процесі проведення бізнесу, тобто ті рутинні рішення, які і визначають курс діяльності» [1].

Поняття «підприємець» (фр. entrepreneur) до наукового обігу ввів англійський економіст Річард Кантільон, який провів систематизований аналіз підприємництва. Він визначав підприємця як людину, яка за певну ціну купує засоби виробництва, аби виробити продукцію і продати її з метою одержання доходів, і яка, беручи на себе зобов'язання з витрат, не знає, за якими цінами

може бути здійснена реалізація. Головною рисою підприємця Кантільон і вважав готовність до ризику [2].

Типовий «портрет» підприємця формувався історично. Згідно із тлумачним словником В.Даля, «підприємець» означає «затівати», зважитись виконати яку-небудь справу, приступити до завершення чого-небудь значного», підприємливий – «схильний, здатний до підприємств (справ), великих оборотів, сміливий рішучий на такі справи». Підприємець – це суб'єкт вільної, ініціативної, господарської діяльності, котру включено в систему відносин приватної власності, яка здійснюється завдяки механізму ринкової конкуренції, спаяна з ризиком та відповідальністю, спрямована на виробництво нових товарів, надання послуг або освоєння нових технологічних та організаційно-економічних способів їх вдосконалення з метою отримання максимально можливого для даних умов прибутку чи особистої самореалізації» [3].

Певну точку зору щодо особи підприємця висловив французький економіст Ж.Б.Сей. Для Сея підприємець – це людина, яка організовує інших людей в рамках виробничої одиниці. У своєму «Трактаті політичної економії» він визначив підприємця як «особу, яка бореться за свій рахунок та на свій ризик, щоб на свою користь утворити який-небудь продукт»[4].

Зокрема, Ж.-Б. Сей вважав, що підприємець — це економічний агент, який комбінує фактори виробництва (землю, капітал, працю).

На думку вченого, підприємець повинен бути «людиною домашньою, відданою своєму розуму, їй властиві любов до порядку, чесність, і щоб з допомогою цих властивостей він міг отримувати капітали, яких сам не має» [5, 60]. У праці «Принципи політичної економії» А.Маршалл проводить аналіз особи підприємця, наголошуючи саме на тому, що «він повинен володіти подвійною здатністю. Перша з них вимагає глибоких знань всіх особливостей своєї галузі, уміння передбачити загальні тенденції розвитку виробництва та споживання, здатність до жвавих суджень і сміливого ризику. Друга – бути

природженим керівником людей, вміти вірно підбирати собі помічників, задіювати їх підприємливість та ініціативу» [6].

Адам Сміт перебував під сильним впливом Річарда Кантільона і фізіократів. Підприємець, за висловом Адама Сміта, є власником, який іде на економічний ризик заради реалізації певної комерційної ідеї та отримання прибутку. Підприємець планує та організовує виробництво і розпоряджається його результатами.

У центр своєї теорії економічного розвитку Й. Шумпетер поставив підприємця, в якому втілені принципово нові підприємницькі якості, що стали рушієм економічного науково-технічного прогресу ХХ ст. Підприємницьку функцію він ототожнював із функцією економічного лідерства і новаторства. Шумпетер зазначав, що інновація — дітище підприємництва, а підприємець — творець інновації [7].

Соціолог В. Зомбарт стверджує, що «підприємець повинен бути, якщо він хоче мати успіх – трояким: і «завойовником», і «організатором», і «торговцем» [8, 44].

Діяльність сучасного підприємця ґрунтується на філософській основі раціоналізму, інтуїтивізму та прагматизму.

Німецький соціолог В. Зомбарт у своїх роботах звертав увагу в більшій мірі на раціоналізацію. Згідно з його твердженням для гідного господаря потрібне розуміння раціонального ведення, «де господар робить проблеми ведення господарства предметом своїх роздумів» [9, 22]. В. Зомбарт вказував, що господарська поведінка сучасного підприємця підпорядковується переважно такому правилу: «Вся взагалі діяльність підпорядковується найвищій, по можливості, абсолютній раціоналізації, яка з давніх пір була складовою частиною капіталістичного духу. Вона здавна виражалася в планомірності» [10, 140].

Філософія раціональності служить світоглядною і теоретичною основою для науково-практичних рішень підприємців сьогодення. Про

раціональний характер розвитку економіки багато писав М.Вебер. «В кінці-кінців творцями капіталізму були раціональне постійне підприємство, раціональна бухгалтерія, раціональна техніка, раціональне право, але навіть не тільки вони; ми повинні віднести сюди раціональний образ мислення, раціоналізацію способу життя, раціональну господарську етику» [11].

Раціональна діяльність підприємця характеризується не тільки доцільністю, але й цілеспрямованістю. Вона є результатом усвідомленої мети і засобів її здійснення. Тому не тільки сама діяльність підприємця має бути розумною та цілеспрямованою, а й розумними та передбаченими повинні бути її результати. Проте «чисто» раціональні вчинки не завжди приносять бажаний результат. Тому поряд із раціональними діями підприємця на допомогу йому приходять інтуїтивне рішення.

Інтуїція не суперечить раціоналізму, а є істотним доповненням творчості. Відбуваючись підсвідомо і не вкладаючись в певні стандарти, вона приводить до створення нових еталонів і норм, які, теоретично обґрунтовані, стають парадигмою раціонального знання. Більшість західних вчених (Б.Берд, М.Джиллінек та інші) вважають, що у підприємництві важливу роль відіграє передбачення, яке є невід'ємною рисою людської природи. «Більшість людей навмисно використовують нераціональні процеси передбачення, які здійснюються на основі інтуїції, нелогічних суджень і «сьомого» чуття. Це служить ментальною картиною нового заняття людини, яким зокрема необхідно володіти підприємцеві» [12, 21-29]. Професія підприємця вимагає здатності відчувати ті рішення, які, зважаючи на їх суперечливість або ж непідготовленість, слід відкласти. Іноді стається так, що керівництво підприємством здійснюється швидше за допомогою інтуїтивних рефлексів, ніж на основі раціональних роздумів. Хороша інтуїція підприємця здатна суперничати з мозковими центрами найбільших фірм. Можна, навіть, припустити, що висока інтуїція та передбачення в діяльності людини

призводить до формування такої своєрідної і рідкісної людської риси, як геніальність.

Людам з неаналітичним мисленням, тим, які прагнуть перевести вивірені теоретичні положення саме у площину практичної дії, а не діють за принципом «користь понад усе» найбільше відповідає філософія прагматизму. Як зазначає філософ Дьюї, «дії людини, яка займається підприємницькою діяльністю, повинні мати теоретичну, методологічно-світоглядну основу, яка є результатом строго вивіренних, підтверджених життям положень. Чим ближче ці положення до імперії, тим вище їх статус корисності» [13,196].

Прагматизм став філософською основою спочатку американських підприємців, а згодом і усіх розвинених країн. У США це вчення було проголошено етикою «вранішньої зорі» американського підприємництва. Вихідною позицією прагматистської етики є положення про моральну ситуацію, яка оголошується неповторною, унікальною, такою, яка вимагає від підприємців кожен раз цілком нового рішення. Власне на цьому і ґрунтується філософія ринкової економіки. Вибір поведінки з точки зору прагматизму – це вибір засобів, що забезпечують успіх у певній ситуації. Пристосовуючись до середовища, людина шукає форми і способи задоволення своїх бажань. Для прагматиста етика це тільки набір формул, що показує індивіду найкращий спосіб руху до бажаного результату. Предметом етики прагматисти ставлять бажання і наміри людини. Вони схиляються до того положення, що у кожного є своя етика, за допомогою якої він визначає, що для нього добро, а що зло в кожній даній ситуації. Для прагматистів головним є вдосконалення діяльності, досягнення безпосередніх успіхів шляхом дії, практики. Згідно Дьюї, важливо створити робочі плани і використати їх як робочі гіпотези для подолання труднощів та перешкод, що зустрічаються діловим людям в конкретних ситуаціях. Щастя, стверджує Дьюї, базується тільки на досягненні мети, на успіху, а успіх – це поступ, рух вперед, це активний процес. Ділова

людина у прагматистів завжди є індивідуалістом, завжди протистоїть всім. «Кожна людини, – зазначає Джемс, – щоб існувати, повинна мати певний мінімум егоїзму» [14].

Щодо сучасного підприємця, то це людина, яка здійснює самостійну, систематичну, ініціативну, ризикову діяльність, котра спрямована на виробництво товарів та надання послуг з метою одержання прибутку або особистого доходу і передбачає здійснення нововведень.

Підприємець — це суб'єкт, котрий поєднує в собі комерційні, організаторські та новаторські здібності для пошуку і розвитку нових видів і методів виробництва, нових благ та їхніх нових якостей, нових сфер застосування капіталу.

Саме ініціатива, самостійність, творчість та динамізм дозволяють енергійним людям, якими і є підприємцями, втілювати цікаві ідеї в реальність. Успіх підприємницької діяльності багато у чому залежить від здібностей і таланту людини, яка нею займається. Це, власне, й робить підприємця центральною постаттю ринкової економіки в цілому.

Характер підприємницької діяльності висуває певні вимоги до особистості підприємця. Тому підприємець повинен мати не лише бажання або нахил до підприємництва, а й певні ділові якості й риси характеру.

Отже, деякі найважливіші риси підприємця є результатом навчання та досвіду, а інші — продуктом розвитку природних даних людини. Звичайно, перелік позитивних ділових якостей підприємця можна було б продовжувати. Але висновок єдиний: підприємцем не народжуються — підприємцем стають. Тому підприємцем має і мусить бути людина не лише з яскраво вираженими рисами лідера, зі здатністю впливати на інших людей, а й професійно підготовлена. А для цього треба вчитися основам підприємництва і збагачуватись практичним досвідом постійно. Саме такі люди досягають підприємницького успіху.

У сучасному соціально-економічному контексті соціум розглядає підприємця як багатогранну особистість, котра завдяки своїм специфічним психологічним та діловим якостям досягає успіху в скрутний для економіки України період.

Сучасний підприємець – це новатор, ініціатор, людина, котра іде на ризик. Сучасний підприємець не має нічого спільного із чванливістю, йому притаманна стриманість, обачність, рішучість, наполегливість, відданість справі, принциповість. Найвищим критерієм для нього є не багатство, а почуття виконаного обов'язку, він працює не за для своєї користі, а за для блага інших.

Будь-яке підприємницьке починання – це конкретний прояв людської активності. Носіями підприємницької активності є окремі представники суспільства або незначна його частина, що схиляється до наполегливості, до труднощів, ініціативи, ризику у діях. На перших етапах підприємництва має місце пошукова активність. Тут підприємець висловлює готовність діяти без гарантії успіху. Стержнем активності є мотивація, мотивація досягнення високих результатів у житті. Проте сучасна ринкова економіка і ринок праці постійно зазнають змін і це вимагає від молодих людей гнучкості у поведінці і проявів ділової активності. Поряд з прагненням до успіху завжди існує ймовірність уникнення невдачі, запобігання поразки.

Отже, розпочинаючи будь-яку справу підприємець іде на ризик. Певний ступінь ризику присутній у всьому, що ми робимо. Підприємництво у ринковій економіці не можливе без ризику. Фактор ризику є дуже сильним стимулом розвитку комерційної діяльності, адже підприємець повинен добре продумати свої справи, розумно спланувати роботу, розробити кошторис, наймати персонал. Світовий досвід свідчить, що підприємництво не можливе без ризику. Готовність ризикувати визначається як ситуацією підприємництва, так і досвідом (стажем) діяльності у підприємстві. Але як би добре не були сплановані справи, все передбачити і вгадати не можна. В

економічній літературі є достатня кількість праць, присвячена проблемі ризику, а також передбаченню та ймовірності уникнення ризику [15]”.

Згідно з вимогами часу сучасний підприємець повинен мати глибокі знання у всіх галузях, вміти передбачити загальні тенденції розвитку виробництва, а окрім того він повинен бути природженим керівником, вміти вдало обирати помічників і розвивати в них підприємливість та ініціативу.

Отже, необхідною передумовою успіху діяльності підприємця є ділова спрямованість. Домінування ділової спрямованості у діях підприємця описується моделлю «економічної людини», яка ще з часів Адама Сміта отримала назву «Homo Economicus» і має такі характерні прояви, як: наявність конкретної мети або ідеалізованого стану, якого прагне досягнути діючий суб'єкт; усвідомленість суб'єктом виконуваної діяльності згідно з поставленою метою або цілями; керування економічними мотивами максималізації матеріального благополуччя і т. д.

Ділова спрямованість надає поведінці підприємця активно перетворюючого характеру, націлюючи його на практичну діяльність. Поряд із діловою спрямованістю основним у діяльності підприємця є комунікативність. Головним механізмом прояву стилю спілкування є вибір людиною відповідних засобів і способів спілкування, що узгоджуються з її оцінкою ситуації. Стиль спілкування може бути гнучким, жорстким і перехідним. Людина, яка володіє гнучким стилем спілкування характеризується високою адекватністю системи засобів і прийомів спілкування. Жорсткий стиль відрізняється неадекватним розумінням ситуації, реагуванням на неї та здійсненням впливу на партнера. Перехідний стиль дуже часто є наслідком слабої ланки в спілкуванні.

Окрім стилю спілкування, важливим у діях підприємця є його поведінка. Для того, щоб досягнути успіху підприємець повинен виконувати роль лідера у своїй діяльності. Прагнення до лідерства – це один із суттєвих елементів людської натури. Завдяки цій людській властивості здійснюється

рух вперед у бізнесі. Проте на кожному етапі розвитку підприємництва змінюються вимоги до організації особистісних рис (ділових, професійних, управлінських). До фундаментальних с особистісних рис, що лягають в основу лідерства в підприємстві, потрібно віднести: впевненість у собі, енергійність, творчий підхід до справи, здатність розуміти і впливати на людей, управлінські здібності, чесність, емоційну стійкість. У сучасному суспільстві виділяють цільового і соціального лідера. Цільовий лідер організовує роботу, встановлює стандарти і зосереджується на досягненні мети. Соціальний лідер згуртовує колектив, полагоджує конфлікти і надає підтримку членам команди.

Бути лідером водночас означає бути творчою особистістю, мислити по-новому, схоплювати найважливіше, діяти швидко, розуміти інтуїтивно. Отже, підприємництво можна розуміти як творчість, націленість людини на віднайдення і використання нових можливостей у поєднанні унікальних знань з ринковим становищем. Підприємницька творчість найадекватніше себе проявляє в розкріпаченні творчої особистості. Під творчістю в галузі підприємництва розуміють певну суму економічних ролей. Присутність творчого компонента у підприємця є необхідною, коли мова йде про етапи розробки і впровадження новаторських ідей у межах певного виду діяльності. Сьогодні від підприємців очікується не лише створення чогось нового, що має певну вартість, але й цілеспрямована діяльність, яка впливає із розвитку своїх творчих здібностей. Підприємлива людина – це перш за все людина смілива, рішуча, ініціативна, завзята, наполеглива, цілеспрямована, компетентна, комунікабельна, незалежна, здатна на ризиковані справи, «тому підприємливість є властивість, якість і здатність ...» до нових звершень [16].

Література

1. Макконелл К.Р., Брю С.Л. Економікс: принципи, проблеми і політика. – 1995.
2. Варналій З. С., Сизоненко В. О. «Основи підприємницької діяльності» - К.: Знання України, 2003. – 407 с.
3. Джемс У. Психология. Пг., 1922. – С.145.
4. Сэй Ж.Б. Трактат политической экономии. – М.: Издательство И.Т. Солдатенко. – 1896. – С.17. - 240 с.
5. Там же. – С. 60.
6. Маршалл А. Принципы политической экономии. – М.: Прогресс. – 1982. – Т.1. С. 382, - 416 с.
7. Варналій З. С., Сизоненко В. О. «Основи підприємницької діяльності» - К.: Знання України, 2003. – 407 с.
8. Зомбарт В Буржуа. Этюды по истории развития современного экономического человека. – М., 1924. – С.44, - 311 с.
9. Там же. – с. 45.
10. Там же. – с. 140.
11. Ермоленко А.М., Райда К.Н. Превращенные формы социальной рациональности. – К., 1987 – С. 37.
12. Bird В., Jelinek М. The operation of entrepreneurial intentions // Entrepreneurship^ theory and practice. – 1988. –Winter . p. 21-29.
13. Tatarkiewicz W. Historia filosofii.- Т 3. – 1981. – S. 196.
14. Джемс У. Психология. Пг., 1922. – С.145.
15. Альгин А.П. Риск и его роль в общественной жизни. – М.: Мысль, 1989., Чурласов В.В. Деловой риск в предпринимательской деятельности. – К.:ООО.»Издательство Либра», 1996.
16. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. – М.: Русский язык. – 1980- Т.3. – 556 с.

Анотація

Автори статті подають портретну характеристику підприємця – особи ерудованої рішучої, цілеспрямованої, творчої, ініціативної. Формуючи портрет ділової людини автори використовують систематизовані вчення науковців та філософів попередніх епох, висвітлюють основні риси підприємця з філософських позицій.